

ATLAS INTERNATIONAL REFEREED JOURNAL ON SOCIAL SCIENCES

Open Access Refereed E-Journal & Refereed & Indexed
ISSN:2619-936X

Vol:5, Issue:19

2019

pp.397-412

Article Arrival Date: 16.04.2019

Published Date: 30.06.2019

KAZAK TÜRKÇESİNDE KADIN KONULU KAZAK ATASÖZLERİ PROVERBS ABOUT WOMEN IN KAZAKH TURKISH

Emrah BULDU

Ardahan Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bilim Dalı
Yüksek Lisans Öğrencisi. Ardahan/Türkiye

Doi Number : <http://dx.doi.org/10.31568/atlas.329>
Article Type : Research Article

ÖZET

Atasözleri, topluma mal olmuş özlü sözlerdir. Atasözleri toplumdan topluma şekil ve yapı değişiklikleri olan, yol gösterici, akıl verici, nasihat içeren kalıplaşmış ifadelerdir.

Kadın da toplumun ve ailenin en önemli parçasıdır. Kadın annedir, sevgidir, emektir, eğitendir, yol gösterendir. Bu sebeplerden dolayı kadın önemlidir. Ayrıca kadın ile ilgili olumlu ve olumsuz atasözleri toplumun geçmişine ve birikimine işaret eder. Kadının iyi olması aileye huzur, topluma da güven verir. Bu aile içinde yetişen çocuklar da ülkenin geleceğine etkilerler.

Bu çalışmada kadının yukarıda belirtilen öneminden yola çıkarak kadın konulu Kazak atasözlerinden kadının Kazak toplumundaki yeri ve rolü tespit edilmeye çalışılmıştır. Tespitlerden yola çıkarak çıkarımlar yapılmıştır. Ayrıca atasözünün Kazaklardaki karşılığı kapsamlı bir şekilde ele alınmıştır.

Sonuç kısmında yapılan çalışmada elde edilen verilerden çıkarılan özgün sentez ortaya konulmuştur.

Anahtar Sözcükler: Atasözü, Kazak Atasözleri, Atasözlerinde Kadın, Kazak Türkçesi.

ABSTRACT

Proverbs are concise words that cost society. Proverbs are stereotyped expressions which are guiding, rational and advising with changes in form and structure from society to society.

Women are also the most important part of society and family. A woman is a mother, love, labor, educator, guide. For these reasons, women are important. In addition, positive and negative proverbs about women indicate the past and accumulation of the society. Women's well-being gives peace to the family and confidence in society. Children raised in this family also affect the future of the country.

In this study, it was tried to determine the place and role of women in Kazakh society by using the Kazakh proverbs about women. Based on the findings, inferences were made. In addition, the proverb of the Kazakh Turks corresponds extensively.

In the conclusion part, the original synthesis extracted from the data obtained in the study is revealed.

Keywords: Proverbs, Kazakh Proverbs, Women in Proverbs, Kazakh Turkish.

1. GİRİŞ

Kadın, geçmişten günümüze ailede ve toplumda konumlandırıldığı yer ve toplumsal cinsiyeti bakımından, statüsü hakkında araştırılmıştır. Toplum, kadın ve erkeğe farklı özellikler, davranışlar, görevler yükler. (Dökmen, 2015, s. 17) Bu özellikleri, davranışları ve görevleri atasözlerinde de görülmektedir.

Bu çalışmada atasözlerinden yola çıkılarak Kazak kültüründe kadının toplumdaki yeri, Kazak kadınının psikolojik ve fiziki yapısı olmak üzere bunların dışında kadının toplumda nasıl ve ne şekilde yer aldığı incelenmiştir.

Bu konular ele alınırken toplumsal cinsiyet kavramının devreye girdiği görülmektedir. Dökmen'e göre; "Toplumsal Cinsiyet (gender) Terimi" kadın ya da erkek olmaya toplumun ve kültürün yüklediği anlamları ve beklentileri ifade eder; kültürel bir yapıyı karşılar ve genellikle bireyin biyolojik yapısı ile ilişkili bulunan psikolojik özelliklerini de içerir. Toplumsal cinsiyet, bireyi kadıncı ya da erkeksi olarak karakterize eden psikososyal özelliklerdir. (Dökmen, 2015, s. 20)

Kazak kadınlarının bireysel olarak kimlik oluştururken yeteneklerinin, inançlarının, kişisel yönlerinin ve hedeflerinin olduğunu, sosyal kimlik oluştururken ise toplumun kendisine attığı rolde kalması gerektiği ifade edilir. Çünkü bu değiştirilemez bir olgu olarak ele alınır.

Sancar tarafından biyolojik yapı ile cinsiyet kavramı hakkında şu düşüncelere yer verilmektedir: Biyoloji değiştirilemez bir kaderse toplumsal olarak cinslerin rolleri de değiştirilemez hale gelir. (Sancar, 2014, s. 24)

Kazak Türklerinin dillerini kullanma gücü ve zengin kültürlerinin atasözlerine de yansıdığı görülmektedir. Bu zenginlik içerisinde kadınının dil-kültür, kültür-kadın bağlamında neler ile bağdaştırıldığı tespit edilmeye çalışılmıştır.

Kazak Türkçesindeki "Kadın" konulu atasözlerinin belirlenmesinde birkaç eserden faydalanılmıştır. Faydalanılan eserler şunlardır: Türkiye'de Özkul ÇOBANOĞLU tarafından hazırlanan "Türk Dünyası Ortak Atasözleri Sözlüğü", Uğur GÜRSU tarafından hazırlanan "Kazak Atasözleri", Kazakistan'da yayımlanan Ötebay Turmanjanov ve Karibay Ahmetbekuli'nin "Qazaqtıñ Maqal Mätelderi", Öner Baspası tarafından basılan "Mıñ Jıldıq Maqal-Mätelder", Kadirbek Segizbayulu'nun "Babadan Qalğan Baylıgım Qazaq Maqal-Mätelderi" adlı eserler taranarak "kadın" konulu atasözleri belirlenmiştir.

2. TRANSKRİPSİYON SİSTEMİ

Kazak Türkçesi	Türkiye Türkçesi	Kazak Türkçesi	Türkiye Türkçesi
А, а	A, a	П, п	P, p
Ә, ә	Ä, ä	Р, р	R, r
Б, б	B, b	С, с	S, s
В, в	V, v	Т, т	T, t
Г, г	G, g	У, у	UW, uw (üw, w)
Ғ, ғ	Ğ, ğ	Ү, ү	U, u
Д, д	D, d	Ү, ү	Ü, ü
Е, е	E, e (ye)	Ф, ф	F, f
Ё, ё	Yo, yo	Х, х	X, x
Ж, ж	J, j	Һ, һ	H, h
З, з	Z, z	Ц, ц	TS, ts
И, и	İY, iy (i, iy)	Ч, ч	Ç, ç
Й, й	Y, y	Ш, ш	Ş, ş
К, к	K, k	Щ, щ	ŞÇ, şç
Қ, қ	Q, q	Ъ, ъ	(Ayrırma işareti)
Л, л	L, l	Ы, ы	I, ı
М, м	M, m	І, і	İ, i
Н, н	N, n	Ь, ь	(İnceltme işareti)
Ң, ң	Ñ, ñ	Э, э	E, e
О, о	O, o	Ю, ю	YU, yu
Ө, ө	Ö, ö	Я, я	YA, ya

Transkripsiyon alfabesi Kazak ve Nogay Türkçesi Yazı Dillerinde Tasvir Fiilleri eserinden alınmıştır. (Akbaba, 2011, s. 17-18)

3. ATASÖZÜ

3.1. Atasözünün Tanımı ve İçeriği

Atasözleri bir milletin geçmişten günümüze hayat tecrübeleri sonucu ortaya çıkmış özlü söz hazineleridir. Geçmişten günümüze kadar toplum içinde gerekli durumlarda söylenen atasözlerinin özelliklerinden biri anonim olmasıdır. Çünkü kim ya da kimler tarafından söylendiği bilinmemektedir.

Sakaoğlu atasözlerinin anonim sözler olduğuyla ilgili şunları söylemektedir: Geçmişte yaşanan olaylardan çıkarılan sonuçları öğüt ve hüküm şeklinde nakleden kısa ve özlü anonim sözlerdir. (Sakaoğlu, 1997, s. 349)

Aktaş da atasözlerinin söyleyeni unutulduğu için halkın ortak malı olan (anonim); kısa, özlü ve kalıplaşmış; içinde yargı (hüküm) bulunan bir tümce değerindeki sözlerdir (Aktaş, 2004, s. 13) şeklinde açıklamıştır.

Atasözünün tanımıyla ilgili Türk Dil Kurumu tarafından yayımlanan Türkçe Sözlükte verilen bilgilere bakılacak olursa; Uzun deneme ve gözlemlere dayanılarak söylenmiş ve halka mal olmuş, öğüt verici nitelikte söz, deme, mesel, sav, darbimesel olarak tanımlanmaktadır. (TDK, 2011, s. 180)

Türklere ait eski yazılı metin olan Orhun Abidelerine bakıldığında atasözünün karşılığı olarak; sab, sav, mesel ve tabir şeklinde söylendiği bilinmektedir. Bununla ilgili olarak Kahraman tarafından şu bilgiler verilmektedir: Türklerin tarihine bakıldığında en eski metinlerden olan Orhun Abideleri ilk örneklerine rastlanıldığı ve burada atasözünün; sab, sav, mesel ve tabir şeklinde anıldığı görülmektedir. (Kahraman, 2017, s. 13)

Araplara Türkçenin öğretimi için Kâşgarlı Mahmud, tarafından kaleme alınan Divanü Lugati't-Türk adlı eserde atasözleri Arapça mesel, Türkçe sav sözcükleriyle anılmıştır. (Aksoy, 1988, s. 14)

Ömer Asım Aksoy'un "Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü" adlı çalışmasında atasözleri hakkında şunlara değinilmiştir: Atasözleri, geniş halk yığınlarının yüzyıllar boyunca geçirdikleri denemelerden ve bunlara dayanan düşüncelerden doğmuşlardır. Ulusun ortak düşünce, davranış ve tutumunu belirtir, bize yol gösterirler. (Aksoy, 1988, s. 15) şeklinde ifadelere yer verilmiştir.

Atasözleri, bir milletin adeta aynasıdır. Bir milletin atasözlerine bakılarak o milletin milli ve manevi değerleri hakkında bilgi sahibi olunur. Atasözleri, milletlerin ortak düşünce ve davranış biçimlerini, toplumsal ve ahlaki kurallarını, gelenek ve göreneklerini içermektedir. (Akçalı, 2013, s. 403-428)

Bir milletin önemli değerlerinden biri olan kültür, o milletin her şeyidir. Dil ve kültür ayrılmaz bir bütündür. Atasözleri bir milletin kültür tarihini de yansıtır. Bununla ilgili olarak Aksan tarafından, bir dildeki kavramlar çeşitli atasözleri, deyimler, kalıplaşmış sözler incelenir, ilgili oldukları öğelerin kabarık olduğu, beklerine oranla fazlalık gösterdiği göze çarpar. Dikkat edilirse bu kabarık öbekler, dili konuşan ulusun tarih boyunca en çok ilgilendirdiği, yaşayışında büyük yer tutan kavramlar, konulara aittir. (Aksan, 2009, s. 65-66) denilmektedir.

Atasözleri halk biliminin de bir parçasıdır. Gerekli yerlerde halk tarafından kullanılmaktadır. Atasözlerinin kullanımıyla ilgili olarak Çobanoğlu tarafından şu bilgiler verilmektedir: Atasözleri, halk biliminin ele aldığı her türlü sözlü

ve yazılı folklor formu içinde yer alabilen son derece yaygın kullanıma sahip bir türdür. (Çobanoğlu, 2004, s. 8)

Atasözleri farklı bölgelerde bazı değişikliklere uğrayarak söylenebilir. Her ne kadar söylenen atasözlerinde bölgelere göre küçük farklılıklar olsa da atasözlerinin anlamı ve taşıdığı değer aynıdır. Bundan dolayı atasözleri anlamından bir şey kaybetmeyen özlü deyişler olarak her zaman canlılığını korumaya devam etmektedir.

Atasözleri tüm Türk dillerinde oldukça önemli bir yere sahiptir. Türk dillerinde birçok ortak atasözü vardır. Bu ortak atasözleri Türk milletinin ortak bir tarihe, ortak bir kültüre sahip olduğunun da belgisidir.

Çobanoğlu'na göre Türk dünyası atasözleri, dünyanın geniş bir kesimine dağılmış olarak yaşayan Altay, Azeri, Gagavuz, Hakas, Kazak, Kırgız, Kıbrıs, Özbek, Türkiye, Türkmen ve diğer Türk kavimlerine ait atasözleri, taşıdıkları mesaj bir yana, Türk milletinin temel zihin yapısını gösteren birlik ve bütünlüğü ifade etmeleri bakımından da ayrı bir ehemmiyete sahiptir. (Çobanoğlu, 2004, s. 29)

3.1.1. İşlevsel Özellikleri

Atasözlerinin özelliklerinden biri de işlevselliğidir. İşlevsellik yönünden oldukça zengin bir yapıya sahip olan atasözlerinin işlevsel özellikleri Ömer Asım Aksoy'a göre aşağıdaki gibidir.

1. Sosyal olayların nasıl olageldiklerini uzun bir gözlem ve deneme sonucu olarak yansızca bildiren atasözleri vardır.
2. Doğa olaylarının nasıl olageldiklerini uzun bir gözlem sonucu olarak belirten atasözleri vardır.
3. Toplumsal olayların nasıl olageldiklerini uzun bir gözlem ve deneme sonucu olarak bildirirken bundan ders almamızı (açıkça söylemeyip dolayısıyla) hatırlatan atasözleri vardır.
4. Denemelere ya da mantığa dayanarak doğrudan doğruya ahlak dersi ve öğüt veren atasözleri vardır.
5. Birtakım gerçekler, felsefeler, bilgece düşünceler bildirerek (dolayısıyla) yol gösteren atasözleri vardır.
6. Töre ve gelenekleri bildiren atasözleri vardır.
7. Kimi inanışları bildiren atasözleri vardır. (Aksoy, 1988, s. 17-19)

Atasözlerinin işlevselliği ilgili olarak Ömer Asım Aksoy'dan başka Muallim Naci atasözlerinin işlevlerini şöyle sıralar:

1. Az sözle çok şey anlatma
2. Manaca isabet
3. Teşbih güzelliği
4. Kinaye kusursuzluğu (Naci, 2002, s. 10)

3.1.2. Biçimsel Özellikleri

Atasözlerinin biçimsel özellikleri hakkında Ömer Asım Aksoy tarafından verilen bilgiler aşağıdaki gibidir.

1. Atasözleri kalıplaşmış (klişe durumuna gelmiş) sözlerdir: her atasözü, belli bir kalıp içinde, belli bir sözcüklerle söylenmiş olan donmuş bir biçimdir. Sözcükler değiştirilip yerlerine –aynı anlamda da olsa- başka sözcükler konulamayacağı gibi sözdiziminin biçimi de bozulamaz. Böyle değiştirmeler yapılırsa ortaya çıkan söz, -anlam değişme de dahi- atasözü diye anılmaz.
2. Atasözleri kısa ve özlüdür. Az sözcükle çok şey anlatır.

3. Atasözlerinin çoğu bir, iki cümledir. Daha uzun olanları da azdır.
4. En çok geniş zaman kipi, kimi vakit (öğüt olan atasözlerinde) emir kipi kullanılmıştır. Başka kiplerle kurulmuş atasözleri daha azdır. Bunlarda da fiili söylenmemiş olanlarda da ya geniş zaman ya emir anlamı gizlidir. (Aksoy, 1988, s. 17-19)

Atasözleri kalıp ifadeler olduğundan atasözünde geçen bir sözcüğün yerine başka bir sözcük kullanılamaz. Aksi takdirde atasözünün özelliği kaybolur, kendine has anlamını yitirir. Bundan dolayı bu dikkat edilmesi gereken bir husustur.

Karaağaç tarafından atasözlerinin kalıp sözler olduğuyla ilgili olarak şunlara değinilmiştir: Kalıp sözler arasında hem yapısı hem de anlamı bakımından cümleye ortak özellikler gösterenler vardır. Bunlar atasözleri ile özlü sözlerdir. (Karaağaç, 2012, s. 416)

Atasözlerinin oluşumuyla ilgili olarak Karaağaç, atasözleri çoğunlukla iki bölümden oluşur. İlk bölümde şart veya genel düşünce, ikinci bölümde ise ana düşünce belirtilir. Atasözlerinin bir kısmında anlam doğrudan değil, öğretilmeli biçimde, dolaylı olarak ifade edilir (Karaağaç, 2012, s. 416) şeklinde bilgiler vermektedir.

Türkiye Türkçesi'ndeki atasözü teriminin yerine Kazakça'da iki şekli vardır. Kazak Türkçesi'nde atasözlerini ifade etmek için "maqal-mätel" terimi kullanılmaktadır ki, bu terim "maqal" ve "mätel" adlı iki ayrı sözcükten oluşmaktadır. "Maqal" ve "mätel" birbirinden az çok farklı iki ayrı atasözü çeşidini ifade eden kelimelerdir. Dolayısıyla, Kazak Türkçesi'nde "atasözü" teriminin tanımı, bu iki ayrı atasözü çeşidinin tanımlanması ve aralarındaki ayrımın yapılması ile mümkün olacaktır. (Gürsu, 2017, s. 20)

Muzaffar Elimbay, Maqal dediğimiz, hayatın değişimlerini içeren ve onları ifade eden, bir veya iki bölümden oluşan, ilk bölümünde şart veya genel düşünce, son kısmında ise neticeyi bildiren özet halindeki fikir yer alan, yapısı sağlam, epey kısa ve ahenkli halk nasihatidir. (Gürsu, 2017, s. 20).

Muzaffar Elimbay, tıpkı "maqal" gibi, "mätel"i de doyurucu bir tanımla ortaya koymaktadır: Mätel dediğimiz, halk arasında çok yayılmış olan, neticesi bulunmayan, vermekte olduğu dersi sonuçlandırmayan, mukayesede bulunmayan, kısa, öğüt verici halk sözüdür. (Gürsu, 2017, s. 21)

Görüldüğü üzere "maqal" ve "mätel" arasında çok fazla fark yoktur. "Maqal" yapısı sağlam, epey kısa nasihatlerken, "mätel" kısa, öğüt verici ve vermekte olduğu dersi sonuçlandırmayan, mukayese etmeyen özlü sözdür.

Kazak kültürü; tarihten günümüze çeşitli siyasi, sosyal, ekonomik etkilere maruz kalmıştır. Fakat buna rağmen Türk kültürü içerisinde yer alma bilincini, gelenek ve göreneklerini, asla terk etmemişlerdir. Bu durum, onların; kültürüne bağlı kaldıklarını göstermektedir. Bu bağlılığın ve kültürel korunmanın örneklerinden biri de Kazak atasözlerinde ortaya konmuştur. (Uçar & Doğruer, 2016, s. 95)

Kazak atasözleri, geçmişteki hayat tecrübelerini, kültürel değerlerini, örf-adetlerini, gelenek ve göreneklerini içinde barındırmaktadır. Ayrıca atasözleri Kazak Türklerinde günümüzde de canlılığını yitirmeden hayatın içinde yaşatılmaktadır.

İncelenen atasözlerinden elde edilen sonuca göre atasözlerinin birçoğunun manzum olduğu görülmektedir. Birçok cümle çeşidinin bulunduğu Kazak atasözlerinde genellikle fiilimsilerin kullanıldığı tespit edilmiştir. Atasözlerinde söz sanatları da bulunmaktadır.

4. KAZAK ATASÖZLERİNDE KADIN

Bireylerin toplum içerisinde var olma çabası özel yaşamında da devam eden bir serüvendir. İnsanın ilk dünyası olan ailesinde başlayan bu serüven zaman içerisinde şekillenir. Daha sonra biyolojik ve toplumsal cinsiyet kavramları ile sınırlanır. Örneğin; kız çocuğunun kadın, kadının anne olmasıyla, erkeğin baba olması cinsiyetin biyolojik sınırlarından ve toplumsal cinsiyet kavramlarından biridir. Kadın üzerindeki bu sınırlamalar olmak üzere çeşitli bazı diğer faktörler de mevcuttur. Bunlar; bireyin ailesi, gelenek-görenekleri, toplumsal yapısı, kültürel birikimi, gelir düzeyi, yaşadığı ülkenin beşeri ve fiziki yapısıdır. Dahası kişinin içinden çıktığı toplumun adet ve gelenekleri bakımından da gelenekçi-modern statülerdeki erkek ve kadınlar arasında derin uçurumlar oluşmaktadır.

Bu derin uçurumlar ataerkil toplum yapısında daha da baskındır. Ataerkil toplum yapısında erkek ve kız çocuklarının uyması gereken kurallar kesin çizgilerle belirtilmiştir. Kız çocuğu annesini, erkek çocuğu ise babasını rol model olarak büyümektedir. Kız çocuğunun iyi, edepli, görgülü, becerikli vb. özellikleri olması anneyi yüceltmektedir. Tam tersi durumda ise annenin başını eğmektedir. Erkek çocuğu da iyi, becerikli, namuslu, efendi, yiğit vb. özelliklerini babadan alır. Bunların dışında hareket eden ve topluma aykırı hareket eden erkek çocuk, babasının utanmasına yol açar. Kısacası, erkek ve kız çocukları kendi cinslerine göre rol model alıp bu cinslere göre hareket etmek zorundadır.

Modern toplum yapısında ise erkek ve çocuğun rol model aldığı ebeveynleri özgürlükçü ve feminist düşünce yapısındadır. Bundan dolayı çocuklar toplumun dayattığı rollere göre değil kendi istedikleri yoldan yürürler. Kadın, erkeğe bağlı değildir. Kendi ayakları üzerinde duran ve birey kabul edilen bir yapıdadır. Bu rol değişimi İslamiyet öncesi ve sonrasında daha da belirginleşmiştir.

İslamiyet öncesinde kendisinin diğer görevleri yanında erkekle birlikte savaşa giden ve orduya önderlik eden kadın, İslamiyet sonrası erkek ile arasında belirgin görev ayrımları yaşamıştır.

Erkekler dış dünya ile ilgili faaliyetleri üstlenmişlerdir. Kadınlara ev içi faaliyet ve aile ilişkilerini düzenleme gibi sınırlı görevler verilmiştir. Bu iş bölümü sonucunda kadınlar dış dünya ile ilgili faaliyetlerde görev alıp kendilerini geliştirme, kanıtlanma ve üretken olma şansından mahrum olmuşlardır. Annelik ve evlilik görevleri dışında hayatın bütün alanlarında ikinci derecede rol almışlardır veya bazı alanlarda hiç varlık gösterememişlerdir. (Umay, 2000, s. 4) Kadın ve erkek bu toplumsal faktörlerle şekillenirken zamanla cinsiyetler arasında eşitsiz bir görev dağılımı oluşur.

Kadın, varlığıyla etrafındaki birçok insanı güvende hissettirir. Bulunduğu en ufak bir gruba bile derleyip düzenleyici güce sahiptir. Ondaki bu gücün farkında olan milletlerden biri de Türklerdir. Türk kültüründe geçmişten bugüne dek kadının önemi sözlü ve yazılı eserlerin birçoğunda vurgulanmıştır. Kazak kadınının da tam anlamıyla gelişimini görebilmek için ilk önce İslamiyet öncesi ve İslamiyet sonrası eserlerdeki varlığına bakmak gerekir. Çünkü bir milletin atasözleri geçmişin aynasıdır ve geçmişten bağımsız değerlendirilmemelidir. Türk destanlarında kadının varlığı şu şekildedir:

Oğuz-Han gökten, bir nur içinde düşmüş olan çok güzel bir kızla evlenmiş ve ondanda üç oğlu olmuştu. Yine bir gün, avlanmak için dolaşırken, bir göl ortasındaki bir ada ya gelmiş ve orada da, bir ağaç kovuğunun ortasında çok güzel bir kızı oturur görmüştü. (Ögel, 2003, s. 136)

Altay Türklerinin yaratılış destanlarını incelerken, Verbitskiy'in topladığı efsanede bir "Ak-Ene," yani Ak-Ana görmekteyiz. Tanrı Ülgen dünyayı yaratmağı düşünürken, su

içinden birdenbire Ak-Ana görünüyor ve Ülgen'e akıl veriyor. Efsanenin metni, "Ak-Ana'nın buyruğu üzerine Tanrı böyle yaptı", demektedir. (Ögel, 2003, s. 570)

Bunun dışında Orhun Abidelerinde de kadın hep kağanla birlikte anılmış ve değerli görülmüştür. Bu değer Tekin'in (Tekin, 2010, s. 27), Orhon Yazıtları üzerine yapmış olduğu çalışmasında Bilge Kağan Yazıtında geçen Türk halkının yok olmaması için Türk Tanrısı, kutsal yer ve su ruhlarının babası İlteriş Hakanı ve annesi İlbilge Hatun'u göğe çıkardıkları şeklindeki ifadede görülmektedir.

İslamiyet öncesi eserlerde bu şekilde toplumda varlığını sürdüren kadın İslamiyet sonrası eserlerden biri olan Dede Korkut'ta da şu şekilde yer almaktadır:

Ergin, kadını Dede Korkut kitabının giriş kısmında dört tipe ayırmıştır. Dede Korkut dilinden ozan aydur: Karılar dört dürlüdür. Birisi şolduran şopdur. Birisi tolduran topdur. Birisi ivüñ tayağıdır. Birisi niçe söyler-iseñ bayağıdır. (Ergin, 2009, s. 76) der. Günümüz Türkçesiyle Dede Korkut dilinde ozan der: Karılar dört türdür. Birisi solduran soptur. Birisi dolduran toptur. Birisi evin dayağıdır. Birisi ne kadar dersin bayağıdır. (Ergin, 2011, s. 18) Saçkesen (Saçkesen, 2007, s. 492) ise Er Tabıldı Destanında kadını üç tipte incelemiştir. Bunlar; İdeal Eş ve Anne Tipi, İdeal Sevgili Tipi ve Yardımcı Tiptir. Yakıcı (Yakıcı, 2007, s. 44) ise Dede Korkut üzerine yapmış olduğu bir çalışmasında kadından sanatçı tipi adı altında "kadın ozan" olarak bahsetmiş ve bu kadın ozanların da bazen alp-ozanlar kadar etkili olduklarını belirtmiştir.

Bunların dışında yine İslamiyet sonrası Türk eserlerinden olan "Türk Dilleri Sözlüğü" anlamına gelen Divanü Lugati't-Türk adlı eserde Akalın, kadından ve kadının güzelliğinden şu şekilde bahsedildiğini ifade etmiştir:

Kâşgarlı Mahmud, Divanü Lugati't-Türk'te kadınlara verilen özükle unvanından söz ederken 'ruhu altın gibi temiz olan kadın'ın altın özükle, 'vücudu inci gibi pürüzsüz kadını'n da ertini özükle diye tanımlandığı belirtiyor. Kadının güzelliğinin maden ve taşlarla tanımlanması ilgi çekicidir. Ertini sözünün 'emsalsiz inci' anlamında kullanıldığı bilgisini veren Kâşgarlı Mahmud, kadının süslenmesini de bezendi, bilezüklendi, bürüdü gibi madde başı sözlerde çeşitli cümlelerle örneklendirmektedir. (Akalın, 2008, s. 110)

Başkurtlar'ın ve Kazak-Kırgızlar'ın Kuzu Körpeç ve Bayan destanlarında kadın bir melek olarak tasvir edilmiştir ve bu destanda kadının gösterdiği fedakârlıklar, erkeklerin fedakârlıklarından daha fazladır (Sevinç, 1987, s. 12).

Destan kahramanlarının hemen hepsi, annelerinin ve kız kardeşlerinin nezaretinde büyümüşlerdir. Onlara ilk yol gösterenler anneleri ve kız kardeşleridir. Kadın, at ve demir kahramanlarının daimi yoldaşları ve kuvvet membalarıdır. (İnan, 1998, s. 276).

Görüldüğü üzere kadın eski sözlü ve yazılı kaynaklarda da gereken değeri görmüştür. Türk kültüründe eski, köklü kaynakların hiçbirinde kadın köle, cariye ve kul olarak görülmemiştir. Kadın, erkeği tamamlayan, savaşta ve barışta erkeğin yanı başında olan ve onu tamamlayan öge olarak yer alır.

Destanlardan ve yazıtlardan anlaşıldığı üzere kadın, sosyal hayatın bir parçası olarak diğer statülerdeki insanlarla farklı ilişkiler içerisindeydi. Bu ilişkiler genellikle erkek bakışıyla verilmiştir.

Kazak atasözlerinde karşımıza çıkan kadın tipi, Kazak sözlü kültüründen bize kalmıştır. Kazak sözlü kültüründeki kadının kesinlikle "dövülmesi, iteklenmesi, horlanması, tahkir edilmesi" (Sevinç, 1987, s. 16) söz konusu olamaz.

Destanlardaki kadın tipi; “gülen gözler, kutup yıldızları, ırmak dalgası saçlar, inci gibi dişler ve süt gibi, kırmızı gibi olup eriyişler” ile tasvir konusu olmuştur. Bunlar göz önünde bulundurularak kadının, iyi, görgülü, temiz, namuslu, yürekli ve sair özellikleri taşıması ve kocasının yanında bir dağ gibi durması beklenir. Bu özellikleri taşımayan kadın, kötü kadın olarak nitelendirilmiş ve çeşitli benzetme ve karşılaştırmalara konu olmuştur. Bunlara örnek olarak;

“Jaman qatın bayımen öşigedi, jaman aygır tayımen öşigedi.” (Kötü kadın kocasıyla düşman olur, kötü aygır tayıyla düşman olur.) Karı kocanın birbirine düşman olması, bir aile için en büyük felakettir. (K.A., s. 590)

Bu şekil atasözlerine sıkça rastlanılmaktadır. Burada kadının karakterinden ve erkek karşısındaki konumunu göz önüne alınarak benzetme yapılmıştır. İletilmek istenen mesaj, Kazak kültürünün ve erkeğinin ayrılmaz parçası “at”ın kötü olması durumuyla karşılaştırılarak verilmiştir.

Kazak kültüründe kötü kadınlarla ilgili pek çok atasözü bulunmaktadır. Bu atasözleri Kazak kültürünün coğrafi ve sosyal yapısı ile ilgili kadim geçmişi olan olay, nesne, hayvan vb. şeylerle benzetme ve karşılaştırmalar yapılmıştır. Verilen nasihatlerin bir sonucu olarak Kazak erkeği, kötü kadınla evlenmek yerine kadınsız kalmayı yeğlemektedir. Örneğin;

“Jaman äyel alğanşa, äyelsiz jürgen jaqsıraq; aqımaq balañ bolğanşa, balasız jürgen jaqsıraq; jaman atqa mingenşe, jayaw jürgen jaqsıraq.” (Kötü kadın almaktansa kadınsız yaşamak daha iyidir, aptal çocuğun olacağına çocuksuz olmak daha iyidir, kötü ata binmektenense yaya yürümek daha iyidir.) (K.A., s. 358)

“Jaman qatın alğanniñ jawı üyinde, eki qatın alğanniñ dawı üyinde.” (Kötü kadın alanın, düşmanı evindedir; iki kadın alanın, kavgası evindedir.) Eşi kötü olan erkeğin hayatı zindan olur, iki kadınla evlenen erkeğin evinde kavga eksik olmaz. Bir evde dü zen varsa düzen olmaz o evde. (K.A., s. 589)

Kazak kadınının kötü olması çeşitli canlı-cansız nesnelere de benzetilmiştir. Kötü kadınla eş olan kişiye nasihatler verilmiştir. Sonunun kötü olacağı ifade edilmiştir. Örneğin;

“Jaqsı äyel üydiñ kemesi, jaman äyel şaytanıñ egesi.” (İyi kadın evin ocağıdır, kötü kadın şeytanın efendisidir. Kadın var ev yapar, kadın var ev yıkar.) (K.A., s. 599)

“Jaqsı äyel ömiriñdi uzartar, jaman äyel üstiñe tuz artar.” (İyi kadın ömrünü uzatır, kötü kadın üstüne tuz yükler.) Atasözüne göre, iyi eş erkeğin ömrünü güzelleştirir, kötü eş ise zorlaştırır. (K.A., s. 599)

“Жаман қатын, шабан ат, өтпес пышақ, ер жігітті береді ажалға ұстап. -Jaman qatın, şaban at, ötpes pışaq, er jigitti beredi ajalğa ustap.” (Kötü kadın tembel at ve kör bıçak gibidir, erkeği tutup ecele verir.) (Q.M.M., s. 420)

Kazak toplumunda kadınlarının akrabalarına olan bağlılığı da kötü olarak algılanmıştır. Örneğin;

“Törkin dese qız tözbeydi, kökpek¹ körse tüye tözbeydi.” (“Akraba” denilince kız dayanamaz, kökpek görünce deve dayanamaz.) Kızlar akrabalarına düşkün olurlar. (K.A., s. 427)

“Tuz dese tüyede tağat joq, törkin dese qızda tağat joq.” (Tuz denilse devede tahammül yok, akraba denilse kızda tahammül yok.) Kızlar akrabalarına, erkeklere nazaran, daha düşkün olurlar. (K.A., s. 428)

Kazak kadınının iştahlı olması benzetme yoluyla “açgözlü” ifadesiyle verilmiştir. Örneğin;

¹ Kökpek: Karapazi, kazayağı olarak bilinen bir çeşit bitki.

“Atıñ jebir² bolsa qudaydıñ bergeni, qatınıñ jebir bolsa qudaydıñ uğranı.” (Atın jebir olursa tanrının takdiridir, karın açgözlü olursa tanrının seni çarpmasıdır.) Açgözlü eş, insanın hayatını cehenneme çevirir. (K.A., s. 312)

“Atıñ jemqor bolsa berdi quday, qatınıñ jemqor bolsa urdı quday.” (Atın obursa tanrı verdi, karın açgözlüyse tanrı seni çarptı.) Açgözlü insanla ömür geçirmek oldukça zordur, kişiyi maddi ve manevi yönden hırpalar. (K.A., s. 312)

“Dolı qatın jılawıq, suğanaq qatın surawıq.” (Kızgın kadın sulu gözlüdür, açgözlü kadın çok şey ister.) (K.A., s. 567)

Kazak kültüründe erkek kötü bir kadınla evlenirse bu onun için büyük bir talihsizliktir. Çünkü Kazak kültüründe erkeğin toplumdaki yerini en çok etkileyen etmenlerden biri doğru eş seçimidir. Kişi eğer kötü bir kadınla evlenirse önce aile bağları zayıflar sonra da akraba ve toplumdaki uzaklaşır. Kazak atasözlerinde de buna örnek vermek gerekirse:

“Jaman qatın alğanşa, taw arqala.” (Kötü kadınla evlenmektense dağı sırtlan.) Eşinden memnun olmayan insanın hayatı azapla dolu geçer. (K.A., s. 590)

“Atıñ jaman bolsa armanıñ keter, balañ jaman bolsa därmeniñ keter, qatınıñ jaman bolsa kelgeniñ keter.” (Atın kötüyse hedefin elden gider, çocuğun kötüyse mecalin elden gider, karın kötüyse gelen misafirin gider.) Kötü eşe ya da çocuğa sahip olmak insanı mutsuz kılar. (K.A., s. 311)

“Jaqsı bolsa äyeliñ qayın eter jat ulın, jaman bolsa äyeliñ jat etedi ata ulın.” (Hanımın iyi olursa elin oğlunu kayınbirader eder, hanımın kötü olursa babanın oğlunu yabancı eder.) İyi eşe sahip olan kişinin toplumsal ilişkileri genişler, kötü eşe sahip olan kişinin aile ilişkileri bozulur. (K.A., s. 363)

“Қабаған ит келген ырысты қайырап, Қарау қатын жолдасыңнан айырап.” (Qabağan ıyt kelgen ırısı qayırar, Qaraw qatın joldasıñnan ayırar.) (Havlayan köpek bereketi kaçıır. Kötü kadın yoldaşından ayırır.) (Q.M.M., s. 371)

Kadının iyi ya da kötü olması kişinin tüm hayatını etkilemektedir. Aile bağlarından toplumdaki yerine kadar her şeyde kadının etkisi oldukça fazladır. Kadının kötü olması kişi için “dağı sırtlamaya” benzetilmesi de Kazak atasözlerindeki anlaşılabilirliği ve soyutun somuta çevrilmesindeki canlılığı göstermektedir. Ayrıca aile bağlarına verilen öneme binaen kadının “yabancıyı kayınbirader” yapması da durumun vehametini göstermektedir.

Kazak atasözlerinin diğer bir önemli özelliği olan kadının benzetmelerde ve karşılaştırmalarda bozkır kültürünün bir parçası olan “at” a benzetilmesidir. Bu benzetme ve karşılaştırma genel manada iyi ve kötü olmak üzere atasözlerinde geçmektedir. Ayrıca benzetme ve karşılaştırmalar, Türklerdeki “at, avrat, silah” kültüründen gelmektedir. At, Türk erkeğinin vazgeçilmezidir. At ile yapılan bu benzetme ve karşılaştırmalara birkaç örnek vermek gerekirse:

“Tayğa alğan da qatın, atanğa alğan da qatın.” (Tay karşılığında alınan da kadındır, atan deve karşılığında alınan da kadındır.) Başlık parası âdetine gönderme yapılan bu atasözünde, herkesin niteliğe birbirinden farklı olduğu düşüncesi savunulmaktadır. (K.A., s. 424)

“Tuwğan jerdiñ torğayı, turımtayday köriner, qulını tayday köriner, qızdarı ayday köriner.” (Ana yurdun serçesi torımtay gibi görünür, qulını tay gibi görünür, kızları ay gibi görünür.) Her insan kendi vatanını ve vatanındaki varlıkları apayrı bir gözle görür. (K.A., s. 481)

² Hayvanlarda yetersiz beslenme nedeniyle ortaya çıkan bir hastalık türü.

“Alğamñ jaqsı bolsa bul dñniyenñ şırağı, mingeniñ jaqsı bolsa bul jalğamññ ırağı.” (Aldığın eř iyi olursa bu dñnyanın kandilidir, bindiğin at iyi olursa bu dñnyanın Burak’ıdır.) (K.A., s. 296)

“Almawıttan at minseñ jaqın bolar alısıñ, ädepti, arlı jar süyseñ oñğarılar bar isiñ.” (Kuvvetli ata binsen yakın olur uzağın; edepli, namuslu yâr sevsen yolunda gider tüm işler.) Eşin altın yanında, işin üstün yanında. (K.A., s. 297)

“Jabıdan ayğır salsañ jawğa miner at tuwmas, jamannan qatın alsañ topqa kirer ul tuwmas.” (Cins olmayan atı damızlık aygır yaparsan düşmana karşı binilecek at doğmaz, kötü hanım alırsan toplum içine girecek oğul doğurmaz.) Elma ağacının altına armut düşmez. (K.A., s. 583)

At dışında köpek, deve, keçi, koyun, kurbağa, kuş, eşek, öküz, katır, kurtçuk, kelebek, inek, dana, buzağı, sığır, deve, kösele, tilki, teke, ipek böceği, kunduz, ceylan, aslan gibi hayvanlar ile de benzetme ve karşılaştırılma yapılmıştır. Hayvan dışında benzetmeler de yapılmıştır. Hayvanlar dışında kullanılan bu nesne ve doğa ile ilgili olan şeyler yardımcı unsur olarak kullanılmıştır.

Kadının toplumsal statüsü gereği ailede çok söz hakkı yoktur. Evlilikte de bu görölmüştür. Erkeğin her zaman bir adım önde ve daha avantajlı olması atasözlerinde de görölmektedir;

“Altın bastı äyelden, baqır bastı erkek artıq.” (Altın başlı kadından, bakır başlı erkek üstündür.) Kadın-erkek eşitsizliğinin vurgulandığı bu atasözüne göre, değersiz bir erkek bile değerli bir kadından üstündür. Kadının şamdanı altın olsa mumu dikecek erkektir. (K.A., s. 298)

Örnekte göröldüğü üzere kadın ve erkek arasında eşitlik bakımından net bir çizgi ifadesi vardır.

Kazak atasözlerinde kadın almanın bazı ölçütleri vardır. Bunlar; baba parasıyla kadın alınmaz, yer bulmadan kadın alınmaz, kuma görenin kızı alınmaz, görgüsüz yerden kız alınmaz, görgüsüz, açık ve çirkef kadın alınmaz. Gözü ile kaşına bakarak, severek, iyice tanıyarak, soyuna bakarak, başlık parası verilerek kadın alınır. Ayrıca atasözünde nasihat olarak “sevdiğini değil, seni seveni al” denilmektedir. Evliliđe verilen önemden dolayı “borçla da olsa kadın al” denilmektedir. Anlam bakımından zıt anlamlar taşıyabilen “kadın alırsan bir avuç fazla odun al” atasözü de kadına güvenilmemesi ve başıboş bırakılmaması gerektiğine işaret etmektedir. Örneğin;

“At alsañ boyı menen basın al, qatın alsañ közi menen qasın al.” (At alırsan boyu ile başına bakıp al, eş alırsan gözü ile kaşına bakıp al.) Atasözüne göre, eş seçmekteki ana ölçüt dış güzelliştir. (K.A., s. 306)

“Eñ äweli orın tap, odan keyin kelin tap.” (*En evvel yer bul, sonra hanım bul.*) Atasözüne göre, bir erkek önce bir işe ve eve sahip olmalıdır, daha sonra evliliği düşünmelidir. (K.A., s. 342)

“Äkesiniñ aqşasına üylengen, äyeliniñ qadirin bilmeydi.” (*Babasının parasıyla evlenen kişi, hanımının kıymetini bilmez.*) Hazırcılığa alışan insan elindekilerin gerçek kıymetini idrak edemez. (K.A., s. 349)

“Kündes körgenniñ qızın alma.” (Kuma görenin kızını alma.) Üstüne kuma getirilen kadında bir kusur olsa gerektir, kızı da kendisi gibi olabilir. (K.A., s. 388)

“Öziñ süygendi alma, öziñdi süygendi al; öziñ süygennen japa şegersiñ, öziñdi süygennen rahat körersiñ.” (Sevdiđini alma, seni seveni al: Sevdiđin yüzünden cefa çekersin, seni seven sayesinde huzur bulursun.) (K.A., s. 398)

“Qarızdan da qatın al, qatınıñ qalar janiñda.” (Borçla da olsa kadın al, kadının kalır yanında.) Kazakistan’da eskiden âdet olan “başlık parası”na gönderme yapılmakta ve bir erkeğin mutlaka evlenmesi gerektiği, bunun için borç yükü altına bile girilebileceği savunulmaktadır. (K.A., s. 401)

“Qarızdanıp qatın al, qaytadı, qatınıñ janiñda qaladı.” (Borçlanıp hanım al, borcun ödenir, hanımın yanında kalır.) Atasözünde, evlilik tavsiye edilirken, başlık parası âdetine de gönderme yapılmaktadır. (K.A., s. 401)

“Qatın alsañ otın al, bir quşağın artıq al.” (Hanım alırsan odun al, bir kucak fazla al.) Atasözünden, kadına yönelik şiddetin olağan görüldüğü anlaşılmaktadır. (K.A., s. 403)

“Qazan alsañ urıp al, qatın alsañ uğıp al.” (Kazan alırsan vurarak al, hanım alırsan iyice tanıyarak al.) Evlenmeden önce müstakbel eşi iyice tanımak ve incelemek gerekir. (K.A., s. 407)

“Süymey alğan suluwdan, süyip alğan suw murın artıq.” (Sevmeden alınan güzelden, sevip alınan sümüklü burun yeğdir.) Gönül kimi severse güzel odur. (K.A., s. 419)

“Tegine qarap qızın al.” (Soyuna bakarak kızı al.) Atasözüne göre, evlenmek isteyen erkek mutlaka soylu ailenin kızını seçmelidir. Otu çek, köküne bak. (K.A., s. 424)

“Teksiz jerden qız alma.” (Görgüsüz yerden kız alma.) (K.A., s. 424)

“Körgendiden qatın alsañ qadiriñdi bilip öter, körgensizden qatın alsañ körsetüwmen küniñ öter.” (Terbiyeli hanım alırsan kıymetini bilip yaşar, görgüsüz hanım alırsan göstermekle günlerin geçer.) Terbiyeli insan, eşinin değerini bilir, ona hürmet eder; terbiyesi eksik olan insan ise eşi tarafından eğitilmek zorundadır. (K.A., s. 625)

“Kürgensizden qız alma, kök señgirden tuz alma.” (Görgüsüz aileden kız alma, yüce doruktan tuz alma.) Görgüsüz aileden kız alan erkek ileride büyük sorunlar yaşayabilir. (K.A., s. 626)

“Сорлы қатын алса, таң қысқарады, аузы асқа тисе, мұрны қанайды.” (Sorlu qatın alsa, tañ qısquaradı, awzı asqa tiyse, murını qanaydı.) Fakir evlenirse erken kalkar, çok fazla yemek yiyemez. (M.J.M.M., s. 208)

“Ашық әйелден ақымақ дәмелі.” (Aşıq äyelden aqımaq dämeli.) Açık kadını ahmak ister. (B.Q.B., s. 338)

Bu atasözlerinde kadın alınırken nasıl hareket edilmesi ve hangi kızın alınıp hangi kızın alınmayacağı ile ilgili nasihatte bulunulmuştur. Bir de çoğu atasözünde “kadın alma, kayın al” denilmektedir. Burada kadın alınırken aslında aileye çok dikkat edilmesi kastedilmiştir. Kayının zengin olması önemlidir.

Kazak erkeklerinin eş seçerken dikkat etmeleri gerekenler atasözlerinde verilmiştir. Erkeğin evlenmesiyle ilgili olarak “kadın alma” ifadesi kullanılmaktadır. Çünkü erkek kendisine, geleneklerine, örf ve adetlerine en uygun olanını seçmek zorundadır. Bu hem kendisi hem de toplum için çok önemlidir.

Kazak atasözlerinde bir alt başlığımızda karı-koca ilişkisidir. Karı-koca ilişkisinin de belli kuralları vardır. Çünkü sadece kendi kendilerine değil ayrıca artık topluma karşı da sorumludurlar. Bundan dolayı hal hareketleri hem kendilerini hem de toplumu etkilemektedir. Örneğin;

“Astıñdağı atıña senbe, qoyıñdağı qatınıña senbe.” (Altındaki atına güvenme, koynundaki karına güvenme.) Hayatta kimseye yüzde yüz güvenmek doğru değildir. Babaya dayanma, kadına güvenme. (K.A., s. 305)

“Erge jaqqan äyel, elge de jağadı.” (Kocasına hayırlı olan kadın, halka da hayırlı olur.) (K.A., s. 344)

“Eri süymes äyelge, opa-dalap ne payda?” (Kocasının sevmediği kadına, makyaj malzemelerinden ne fayda?) Gönül kimi severse güzel odur. (K.A., s. 345)

“Erin baqqan äyel, elin de bağadı.” (Kocasına bakan kadın halkına da bakar.) Kadının kocasına olan bağlılığı ailenin temelidir, aile kurumunun sağlam olması ise toplumun yapısını güçlendirir. (K.A., s. 345)

“Erin sıylağan äyel, elin de sıylaydı.” (Kocasına saygı gösteren kadın, halka da saygı göstermiş olur.) Aile bütünlüğü için uğraşan insan toplumun bütünlüğü için de çalışmış olur. (K.A., s. 345)

Görüldüğü üzere kadının kocasına duyduğu saygı ve kocası için yaptığı şeyler halka bağlanmış ve halka mal edilmektedir.

Karı-koca arasındaki kötü ilişkiler etrafındaki insanlara da yansır. Kazak atasözlerinde bu durum şu şekilde görülmektedir:

“Qalıñdıǵına ökpelegen küew, qaynısına seläm bermeydi.” (Nişanlısına kızan erkek, kaynına selam vermez.) Bu atasözünün anlamı Türkiye Türkçesindeki “imama kızıp abdest bozmak” deyiminin taşıdığı anlamla aynıdır. (K.A., s. 400)

Erkeğe karısıyla kavga etme izni verilen atasözleri olduğu gibi, karı-koca kavga ederse ne olacağı da belirtilmiştir. Bu atasözlerine örnek verilecek olursa;

“Er-äyeli tatuw bolsa, şıraǵı janar, Er-äyeli araz bolsa, ömirden köñil qalar.” (Er-äyeli tatuw bolsa, şıraǵı janar, Er-äyeli araz bolsa, ömirden köñil qalar.) (Eşler anlaşır, kandilleri yanar, Eşler kavga ederlerse, hayattan gönülleri kalır(soğurlar).) (B.Q.B., s. 338)

“Үста әйелімен көрігі қызғанша ұрсыса алады.” (Usta äyelimen köriği qızğanşa ursısa aladı.) (Usta kadınıyla siniri geçmeye kadar kavga edebilir.) (B.Q.B., s. 386)

“Қатынмен қарыспа, қысырақпен жарыспа.” (Qatınmen qarıspra, qısrıraqpen jarıspra.) (Kadınla kavga etme, kısrakla yarışa girme.) (Q.M.M., s. 424)

Genel anlamda Kazak atasözlerinde hareketle bakıldığında karı-koca ilişkisine de önemli vurgular yapılmıştır.

Bir diğer tespit ise kadınsız kalan koca ve evin tasviri ve halinin atasözlerine yansımalarıdır. Örneğin;

“Äyelsiz üyde tamaq joq.” (Kadınsız evde yemek yoktur.) Kadın erkeğin eşi, evin güneşidir. (K.A., s. 352)

“Qatınsızǵa kempir de qızday körinedi.” (Kadınsız erkeğe yaşlı kadın bile kız gibi görünür.) Koyunun bulunmadığı yerde, keçiye Abdurrahman Çelebi derler.(K.A., s. 405)

“Ädilsiz bolsa biy oñbas, äyelsiz bolsa üy bolmas.” (Adaletsiz olsa bey onmaz, kadınsız olsa ev onmaz.) (K.A., s. 497)

Atasözlerinde görüldüğü üzere kadın erkek için çok değerli ve kıymetlidir. Kadın olmazsa koca ve ev sahipten kalır. Erkek, kadınsız gün yüzü göremez, düze çıkamaz.

Kazak Türklerinde kadının çocuk doğurması çok önemlidir. Eğer çocuk erkek ise daha da önemlidir. Erkek çocuğu olan, toplumda daha itibarlı ve el üstünde tutulmaktadır. Erkek için ise erkekliğinin ispatlamak için adeta bir zorunluluktur. Örnek verilecek olursa;

“Aspanniñ säni ay, juldız; üydiñ säni ul men qız:” Göğün süsü ay, yıldız; evin süsü oğul ile kızdır. (K.A., s. 305)

“Altı ul tapqan äyeldi hanım dese bolmas pa, ağa degen jigitti janım dese bolmas pa?:” (Altı oğul doğuran kadına “hanım” denilse olmaz mı, ağa denilen adama “canım” denilse olmaz mı?) Çok çocuk doğuran anaların itibarı büyük olur. (K.A., s. 298)

Kadının kız çocuk doğurması kendisi için kusur olarak görülür. Eğer kısır ise toplumda dışlanır. Kadının çocuk doğurması ise onu yüceltir. Çocuğun olup olmaması kadın için değer yargısıdır. Ne kadar çok çocuk getirilirse o kadar çok değer alır.

Erkek ve kız çocukların statü farkları diğer bir konudur. Toplumda erkek çocuğun, kız çocuğundan üstün tutulması ve görülmesi. Eğer erkek çocuğu kötü ise kız çocuğu ile kıyaslanarak değerlendirilir. Kız çocuğu, kötü olan erkek çocuğuna göre değer kazanır.

Kız çocuğunun evlenmesi, büyütülmesi, ailedeki yeri, anne ve babasına olan etkileşimi ve en önemlisi anne-kız ilişkisi atasözlerinde geçen diğer bir konudur.

Kız çocuğunun evlenmesi ile ilgili kalıp ifadeler; evlenmekte geç kalan kızların koca seçmemesi, kızın babasının şaniyla evlenmesi, kızın evlenmesinde aile ve çevre etkisi, yetim kızların isteyenlerin çok olması, becerikli kızın taliplerinin çok olması ve hemen evlenmesi, kızın kocaya erken gitmesinin hoş karşılanmaması, geleneksiz kızın verilememesi, kız verilirken uydurulan bahaneler, kızın statüsü ve konumuna göre eşe talip bırakılması vb.

Kazak atasözlerinde geçen diğer bir konu evlilik öncesi ve sonrası için verilmiş çeşitli nasihatlerdir. Bu nasihatler kişilere rehber niteliğindedir. Kişinin hata yapmadan yanlışından dönmelerini sağlar. Evlenecek kimselere de her konuda sağlam adım atılması gerektiğini telkin eder.

Kızın evlenmesinde yengenin rolü çok önemlidir. Genellikle yenge, evde kalmış kızlar koca bulan kişi olarak karşımıza çıkar. Ailenin toplumdaki yeri de evlenecek kişiler için çok önemlidir. Ailenin maddi durumu kişiler için ileriki aşamalarda sorun olacağından çiftler tanışırken kendilerine uygun eşler seçmeleri önemli bir meseledir.

Evlenen kızın artık ailenin bir bireyi sayılmaması da atasözlerinde geçen diğer önemli bir konudur. Aileden dışarı verilen kız çocuğu, artık yabancı(elkızı) olur.

Kız çocuklarının büyütülmesi aile için çok zordur. Kız çocuklarının şımarık ve kötü olmaları ailenin çeşitli sıkıntılarla uğraşmalarına sebep olur. Kız çocuğundan annesi gibi olması beklenir.

Ebeveyn-çocuk ilişkisi konulu atasözlerinde anne babanın çocukları için rol model olduğu vurgulanır. Erkek çocuk babayı, kız çocuk ise anneyi taklit ederek büyür. Bu yüzden çocukların toplum içinde yaptığı kahramanlıklar ve hatalardan anne baba sorumlu tutulur.

Kadının, kız çocuğu olarak hayata adım attığı ilk günden itibaren daha sonra kazandığı çeşitli diğer statüleriyle ilgili doğa benzetme ve karşılaştırmaları da diğer bir konudur. Yaza, kışa, güle, ota, laleye, ata, katıra, kısrağa köpeğe vb. yapılan benzetme ve karşılaştırmalarla insan-doğa ilişkisi pekiştirilir. Söz sanatları vasıtasıyla kadının iyi ya da kötü yanları ortaya konulmaktadır.

Atasözlerinde atın çok geçmesi ise tarih boyunca Türklerde ata verilen değerden kaynaklanır. At, erkeğin bir parçasıdır. Toplumda erkeği yücelten ve yüzünü düşüren at, bu yönleriyle çokça kadına benzetilip karşılaştırılmıştır.

Kız çocuğunun anneden sonra kendisini rol model aldığı ablası da atasözlerinde en çok abla-kardeş ilişkisi şeklinde verilir. Abla, kardeşinin ikinci annesidir. Anneye verilen değer ve

atfedilen bazı özellikler abla için de geçerli olur. Kız çocuğu istenilmeye gelindiğinde ya anneye ya da ablaya bakılıp istenir.

İnsanoğlunun var olmasının bir gayesi olan evlilik müessesesi de atasözlerine sıkça konu olur. Atasözlerinde karı-koca arasındaki ilişki evlenmeden önce-evlendikten sonra şeklinde işlenir. Gelin-damat ilişkisiyle gelin-kaynana ilişkisi evlilikte üzerinde durulan önemli basamaklardır. Gelin ya da damat evlendiği eşinin ailesinin bir üyesi olur. Artık yaptığı işler, hal ve hareketleri ailenin sorumluluğundadır. Bu yüzden eşlerin yaptığı her işi danışarak yapması ve gelinin kaynanasını muhatap alması gerekmektedir.

Elti statüsü, evlenen erkek kardeşlerin eşleri tarafından kazanılan toplumsal bir statüdür. Kazak atasözlerinde de eltiler, birbiriyle sürekli çatışma halinde olan, hiçbir konuda anlaşamayan ve her konu da birbirleriyle üstünlük yarışına giren, anlamında kullanılır. Eltiler hakkında olumlu bir atasözü bulunmamaktadır.

Baldız, atasözlerinde “tatlı, şeker” ifadeleriyle benzetme konusu olur. Baldız hakkında tespit edilen atasözlerinde olumsuz bir ifadeye rastlanmamıştır.

Teyze ile ilgili atasözleri, teyzenin ailedeki konumu ile ilgilidir. Teyze ile ilgili olumlu ya da olumsuz bir ifade yoktur.

Kazak atasözlerinde kadının diğer bir statüsü de anneliktir. Annelik, kadının evlenmesiyle toplumda kazandığı statüdür. Kazak atasözlerinin çoğunda anne ve baba birlikte verilmiştir. Anne babanın çocuklarıyla olan ilişkisi atasözlerinde çeşitli benzetme ve karşılaştırmalarla verilir. Anne babanın karşılaştırıldığı atasözlerinde genel olarak ebeveynlerle ilgili nasihatler geçer.

Üvey anne, öz annenin ölmesi sonucu babanın aldığı ikinci eşin ailedeki statüsüdür. Üvey anne ile ilgili olumlu atasözü yoktur. Üvey annenin asla sevilemeyeceği, öz annenin yerini tutamayacağı ve babayı yabancılaştıracağı ifade edilir.

Kadın ile ilgili çeşitli toplumsal eleştiriler bulunur. Bu eleştiriler davranış şekilleri ile ilgilidir. Çocuk yetiştirirken kişilerin gereğinden fazla baskıcı davranmasının çocukları köle haline getireceği ifade edilir.

Kadın ve erkeğin toplumdaki yeri, Kazak atasözlerinde geçen diğer önemli bir konudur. Kadın ve erkek ayrılmaz bir bütündür. Bu yüzden kadın ve erkek atasözlerinde birlikte çeşitli benzetme ve karşılaştırmalarla verilir. Kadın ve erkeğin toplumdaki yeri ve toplumun kadına ve erkeğe verdiği toplumsal statü farklılıkları Kazak atasözlerinde sıkça işlenir.

Kazak atasözlerinin erkek bakış açısı ile verilmesi diğer önemli bir konudur. Türk toplumunun ataerkil olmasından dolayı atasözleri erkek bakış açısıyla verilmiştir. Kadının seçilen ve erkeğin seçen olması bundan kaynaklanmaktadır.

İncelenen kadın konulu Kazak atasözlerinde kadın, kız, abla, anne, yenge, elti, baldız, teyze, görümce ve kaynana vasıflarıyla karşımıza çıkar. Kadın atasözlerinde daha çok eş ve anne olarak yer edinmektedir. Kadın, kocasına sırdaş, akıl veren yoldaş olarak görülür. Kazak atasözlerinde kadının olumlu-olumsuz yönleri, iyi-kötü, erkek-kadın karşılaştırılması, kadın alma, kadının çocuk doğurması, bir olaya, duruma ve canlı cansız varlıklara benzetme/karşılaştırmaları ile kadının toplumdaki yeri ve önemi belirlenmiştir.

5. SONUÇ

Atasözleri, geçmişten günümüze bilgi ve birikimin kaynaklarıdır. Bu bilgi ve birikim içerisinde ele alınan konu veya olay içinden çıktığı milletin karakter ve kimliğini gösterir. Bu çalışmada Kazak atasözlerinden yola çıkarak Kazak kadınının toplumdaki yeri tespit edilmiştir.

Kazak konulu atasözlerinin en çok rastlanan özelliklerinden biri kullanılan benzetme ve karşılaştırmalardır. İncelenen kadın konulu Kazak atasözlerinde kadının farklı açılardan bir olaya, duruma ve canlı-cansız varlıklara, benzetilmiş ve onlarla karşılaştırılmıştır. Benzetme ve karşılaştırmaların yapıldığı atasözlerinde karşılaştırılan hayvan türleri ve bu türlere ait adların geçiş sıklığı, Kazak Türkleri'nin üzerinde yaşadığı coğrafyada bulunan hayvan varlığı ve söz konusu hayvanların Kazak (Türk) kültürü içindeki önemi hakkında son derece önemli bilgiler sunmaktadır. Benzetme ve karşılaştırmaların yapıldığı hayvanlar arasında en sık karşılaşılan hayvan attır. Türkler için önemli bir yere sahip olan atın Kazak (Türk) kültüründeki yeri büyüktür. Ayrıca at Türk dünyası atasözlerinde en çok kullanılan hayvandır.

Bir diğer tespit ise kadın ile doğa arasında benzetme ve karşılaştırma yapılırken kullanılan doğa unsurlarıdır. Kullanılan benzetme ve karşılaştırmalarda doğadan insana bazı özellikler aktarılırken teşbih, tezat, tevriye, mecaz-ı mürsel ve mübalağa gibi ses sanatları kullanılmıştır. Yapılan benzetme ve karşılaştırmalarda özellikle zıtlıklardan ve olumlu-olumsuz ifadelerden faydalanılmıştır.

Anne, Kazak toplumunda önemli bir yere sahiptir. Anne ile ilgili atasözlerinin hepsi olumlu anlamdadır. Atasözlerinde anne öğüdü dikkat çekmektedir.

İncelenen kadın konulu Kazak atasözleri arasında Türkiye Türkçesindeki atasözleri ile birebir benzeyen ya da anlamca birbirine benzeyen atasözleriyle karşılaşılmıştır.

KAYNAKÇA

- Ahmetbekuli, K. (2004). Qazaqtıñ maqal mätelderi. Almatı: Ratitet Yayınları.
- Akalın, Ş. H. (2008). Bin yıl önce bin yıl sonra Kaşgarlı Mahmud ve Divanü Lugati't-Türk. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Akçalı, B. (2013). Kazak Türkçesi ve Türkiye Türkçesi atasözlerindeki iyi, kötü kavramlarının karşılaştırmalı biçimde incelenmesi. Turkish Studies, 8/9.
- Aksan, D. (2009). Her yönüyle dil: ana çizgileriyle dilbilim (5 b.). Ankara: Türk Dil Kurumu.
- Aksoy, Ö. A. (1988). Atasözleri ve deyimler sözlüğü I atasözleri sözlüğü. İstanbul: İnkılâp Kitapevi Yayınevi.
- Aktaş, Ş. T. (2004). Seçme atasözleri. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Bayniyazov, A., Bayniyazova, J., & Koç, K. (2012). Türkçe-Kazakça sözlük. Almatı: Ofsettik Yayınları.
- Çobanoğlu, Ö. (2004). Türk dünyası ortak atasözleri sözlüğü. Ankara: AYK Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları.
- Dökmen, Z. Y. (2015). Toplumsal cinsiyet. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Ergin, M. (2009). Dede Korkut kitabı-1 (7 b.). Ankara: Türk Dil Kurumu.
- Ergin, M. (2011). Dede Korkut kitabı (46 b.). İstanbul: Boğaziçi Yayınları.
- Gürsu, U. (2017). Kazak atasözleri. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- İnan, A. (1998). Türk mitolojisinde ve halk edebiyatında kadın, makaleler ve incelemeler. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Kahraman, R. (2017, Eylül 13). Kırgız Türkçesinde kadın konulu atasözleri. Yüksek Lisans Tezi. Zonguldak: Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Karaağaç, G. (2012). Türkçenin dil bilgisi. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Mıñ jıldıq maqal-mätelder. (2009). Almatı: Öner Yayınları.

- Ögel, B. (2003). Türk mitolojisi (4 b., Cilt 1). Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Saçkesen, A. (2007). Er tabıldı destanında kadın tipleri. *Turkis Studies*, 2, (3), 489-495.
- Sakaoğlu, S. (1997). "Halk edebiyatı" İslam Ansiklopedisi. İstanbul: 15, 345- 350.
- Sancar, S. (2014). Türk modernleşmesinin cinsiyeti. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Segizbayulı, K. (2014). Babadan qalğan baylığım Qazaq maqal-mätelderi. Almatı: Atamura Yayınları.
- Sevinç, N. (1987). Eski Türkler'de kadın ve aile. İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı.
- TDK. (2011). Türkçe sözlük. Ankara.
- Tekin, T. (2010). Orhun yazıtları (4 b.). Ankara: Türk Dil Kurumu.
- Turmanjanov, Ö. (1959). Kazaktın makaldarı men metelderi. Almatı: Kazaktın Memlekettik Korkem Edebiyet Baspası.
- Uçar, İ., & Doğruer, N. (2016). Kazak Türkçesinde aile bireyleri ile ilgili atasözleri üzerine bir çalışma. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, (5/1), 94-107.
- Umay, G. (2000). İslami dönem Türk toplumunda kadının yeri ve önemi. *Milli Folklor*, 6, (46).
- Yakıcı, A. (2007). Dede Korkut Kitabı'nda görülen ozan tiplerinin Türkiye sahası aşıklık geleneğinin oluşumuna etkisi. *Milli Folklor*, (73), 40-47.